

Smullen van Romeinse spullen

Fijn import-aardewerk voor een eenvoudige Bataaf?

JEANET KULLBERG

Ruim tien jaar geleden mocht ik in het kielzog van Hans Harten zoeken naar Romeinse sporen in de buurt van Tiel. Op een door de Betuwe-kenner zorgvuldig uitgekozen, diepgeploegde akker, kaapte ik voor zijn geoeffende neus de afgebeelde terra sigillata-scherf weg. Hans vond op hetzelfde veld in Wadenoyen nog wel enkele fibulae, maar was toch tamelijk ontroostbaar. In deze bijdrage beantwoord ik met de hulp van archeoloog C.A. Kalee¹, specialist in terra sigillata met reliëfversiering, enkele voor de hand liggende vragen rond de vondst: wat zien we op de afbeelding, hoe en waar is dit aardewerk vervaardigd en wie zal zich ermee verpoosd hebben in Wadenoyen?

AFBEELDING OP DE SCHERF
De scherf uit Wadenoyen (figuur 1) is afkomstig van een halfbolvormige kom van terra sigillata. Dit aardewerk werd in de Romeinse tijd vervaardigd in fabrieken in Italië, Frankrijk en het Rijnland. Op het fragment zien we de Romeinse oorlogsgod Mars, met in zijn rechterhand een lans en in zijn linker een oorlogstrofee die hij over zijn schouder draagt. Hij is naakt, behoudens de helm met helmkam en, ter hoogte van zijn middel, twee intrigerende bladvormige motieven. Mars komt in vrijwel dezelfde houding voor op munten, onder andere van de keizers Vitellius (69 na Chr.) en Trajanus (101-102 en later). Hij draagt op deze munten dezelfde attributen (helm, lans of speer en trofee) en een korte opwaaiende mantel. Mogelijk stellen de bladvormige motieven een gestileerde mantel voor, maar waarschijnlijk is dat niet. Lutz (1970, p. 108) beschrijft een bladmotief dat veel lijkt op dat op de scherf (figuur 2), als een 'bouquet de plumes' en ziet het meer als een versierend element. De twee versieringen zitten aan een heupband vast. Laten we de Mars uit Wadenoyen twee versieringen in de vorm van bladeren toedichten, die opwapperen door de volle vaart waarin Mars voorwaarts beweegt. Boven de figuur is een stukje van een 'eierlijst' met parellijn te zien, een veelgebruikt motief, ook in de bouwkunst. Wie of wat er vóór Mars is afgebeeld, is niet te zien. Dit kan een andere god of godin geweest zijn. Behalve goden en helden waren ook planten en gladiatorenspelen populaire thema's om af te beelden.

PRODUCTIEWIJZE

Het sigillata-aardewerk werd uit ijzerhoudende en daardoor rood kleurende klei vervaardigd. Met behulp van een vormschotel decoreerde de pottenbakker het aardewerk. In de schotel stempelde hij zijn afbeeldingen. Mogelijk drukte hij dezelfde figuren meermalen af, in vrije combinatie met andere stempels. Hij vulde de schotel met klei en maakte op de draaischijf de binnenkant van het aardewerk glad. Nadat de kom gedroogd en daardoor gekrompen was, werd deze uit de mal gehaald en werd de gedecoreerde buitenkant van het product zichtbaar. Zowel aan de binnen- als aan de buitenkant bracht de pottenbakker de kenmerkende gladde, glanzende deklaag aan (De la Bédoyère, 1988). Terra sigillata met reliëfversiering diende als fijn tafelservies, om spijzen of drank in op te dienen. Dat er geen voedsel in bereid werd, leidt men af uit de doorgaans onbeschadigde toestand van de bodem van het aardewerk. De vervaardiging ervan vereiste vakmanschap en kleisoorten die aan de noordrand van het Romeinse rijk niet voorhanden waren.

HERKOMST

Op grond van de reliëfversiering kan worden vastgesteld dat de kom een product is uit het atelier van Satto en Saturninus. De gebruikte stempels zijn karakteristiek voor een productiecentrum met één of meer aardewerkfabrikanten. Soms wisselden verschillende fabrikanten stempels uit of ze kochten een kom of schotel van de buurman en kopieerden de stempels die

1. Fragment van terra sigillata kom uit Wadenoyen (foto Peter Ploemacher).

hij had toegepast, om de archeoloog licht in verwarring te brengen. Satto en Saturninus waren omstreeks 110–150 na Chr. werkzaam in Chémery-Faulquemont en Mittelbronn, ten zuidoosten van Metz. In die tijd maakten Gallo-Romeinse pottenbakkers in de grotere bedrijven tienduizenden stuks versierde sigillata per bedrijf per jaar. De beide oost-Gallische filialen lagen op loopafstand van elkaar, verbonden via Romeinse wegen. Het aardewerk moet via zo'n weg naar de rivier vervoerd zijn, waarna het de Rijn afzakte naar de civitas Batavorum.

DE EIGENAAR

In de vroeg-Romeinse periode gebruikten alleen Romeinse soldaten in de forten en in de vici het kostbare import-aardewerk, maar in de loop

2. Tekening van Mars, zoals afgebeeld op aardewerk van Satto en Saturninus (Lutz, 1970, p. 108).

van de eerste en vooral de tweede eeuw werd de exotische waar ook verhandeld met de plaatselijke bevolking. Romeins aardewerk uit die tijd treffen we op grote schaal aan in burgerlijke nederzettingen. Ook in Wadenoyen, vernoemd naar een doorwaadbare plaats in de rivier (wada: 'doorwaadbare plaats'; ooy: 'weiland in riviermeander'; Künzel et al., 1988), bevond zich waarschijnlijk een inheemse, Bataafse nederzetting. De kom waarvan ik een scherf gevonden heb, is vermoedelijk gekocht door een Bataaf.

Op de oeverwallen hebben op korte onderlinge afstand veel kleine nederzettingen gelegen, met enkele tientallen bewoners. Waarschijnlijk woonden hooguit enkele families in een dorp. De bewoners waren overwegend boeren.

Bekend is dat de Bataven goede betrekkingen onderhielden met de Romeinse en Gallo-Romeinse immigranten. In het Linge-gebied ten westen van Tiel is het archeologisch onderzoek naar de precieze aard van die betrekkingen nog in volle gang². Eén van de vele nog openstaande vragen is hoe de Gallo-Romeinse artikelen verhandeld werden, wat ze kostten en of ze in geld of in natura betaald werden (Van Es & Hessing, 1994, pp. 58, 144). Trokken Gallo-Romeinse marskramers vanuit de hoofdstad Nijmegen met hun handel langs de inheemse dorpen? Gezien de enorme productie van reliëfversierde terra sigillata in de loop van de tweede eeuw, was de aanschaf van dit product waarschijnlijk niet voorbehouden aan de rijksten. Misschien gebruikten marskramers geavanceerde verkoopstrategieën om de eenvoudige, hardwerkende Bataaf een luxe kom aan te smeren: 'nu met gratis fibula!!!'.

NOTEN

- 1 Zonder de deskundige inbreng van de heer Kalee zou dit artikel niets vermelden wat de lezer niet al wist. Ik ben hem dan ook zeer erkentelijk voor zijn determinatie en het enthousiasme waarmee hij me inwijdde in achtergronden rond productie en gebruik.
- 2 Mededeling G. Taconis, Archeologische Werkgroep BATO, Tiel.

LITERATUUR

- BÉDOYÈRE, G. DE LA (1988). Samian Ware. Shire, Princes Risborough (Shire Archeology 55).
- ES, W.A. VAN & W.A.M. HESSING (RED.) (1994). Romeinen, Friezen en Franken in het hart van Nederland. Matrijs, Utrecht.
- LUTZ, M. (1970). L'Atelier de Saturninus et de Satto à Mittelbronn (Moselle). Paris (Gallia suppl. XXII).
- KÜNZEL, R.E., D.P. BLOK & J.M. VERHOEFF (1988). Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200. P.J. Meertensinstituut, Amsterdam (Publikaties van het P.J. Meertensinstituut 8).